

GODIŠNJE SE ŠTAMPAJU DVE SVESKE ČASOPISA.
PRVA SVESKA
1961, 1, 1, 1-192
ŠTAMPANA JE 1961. GODINE.

Predsedništvu Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i njegovom Sekretarijatu, kao i Izdavačkom savetu i Uredivačkom odboru časopisa, je veoma žao da se u 1991. godini pojavljuje samo jedna sveska, u obliku dvobroja.

Iako smo na vreme podneli dokumente učestvujući u objavljenom konkursu, nismo od Zajednice republičkih i pokrajinskih samoupravnih interesnih zajednica za naučne delatnosti Jugoslavije dobili zamoljena subvencijska materijalna sredstva. Za pomoć smo morali da se obraćamo dobroj volji štamparskih preduzeća, da uvažavaju naše stanje – besparicu. Za štampanje ove sveske, kao i ranijih, zahvalni smo razumevanju Grafičkog preduzeća "Slobodan Jović" u Beogradu. Nadamo se u normalizaciju načina subvencionisanja naučnih društava i naučnih časopisa, i da ćemo u sledećem konkursu dobiti neophodni novac za funkcionisanje, za naučno istraživački rad, za publicističku delatnost i za organizovanje naučnih sastanaka.

Mi nikakvim drugim novcem ne raspolažemo, niti ga ma od koga možemo dobiti. Molimo naše pretplatnike, čitaoce i prijatelje da ovo naše neprilično pribegavanje izdavanju dvobroja časopisa ne pripisuju namerama nas kao izdavača. Podsećamo vas da svi funkcioneri Saveza i Uredništva svoje dužnosti obavljaju dobrovoljno i besplatno kao izborne funkcije, a da Savez niotkuda ne dobija nikakva sredstva za svoje funkcionisanje. Ni naši saradnici – pisci ne dobijaju nikakvu materijalnu naknadu za svoju saradnju u časopisu, čak ni uobičajene posebne otiske. Svima smo na saradnji i pomoći veoma zahvalni.

Original scientific paper
UDC 931:61/362.11/497.11 "17"

Slobodan P. ĐORĐEVIĆ

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Srbije, Beograd

KRITIČKI STAV I OSVRT DR VLADANA ĐORĐEVIĆA NA RAD VAROŠKE I OKRUŽNE BOLNICE U BEOGRADU 1872. GODINE*

Dr Vladan Đorđević, istaknuti naš lekar i trudbenik na polju organizacije sanitetske struke i službe u nas, objavio je 1872. godine na 72 stranice veličine 11.5 x 16.5 cm knjižicu pod imenom "Sanitetski poslovi u Srbiji", štampanu u Državnoj štampariji u Beogradu.

U ovoj kritički obojenoj publikaciji on se osvrće na rad Varoške i okružne bolnice u Beogradu (bolnica je tada imala dve navedene uloge, da bi nešto kasnije bila preimenovana u Opštu državnu bolnicu), kao i na rad Vojne bolnice u Beogradu.

*Ovaj rad objavljujemo čestitajući piscu prof. dr Slobodanu P. Đorđeviću 70-godišnjicu života i plodnog rada, jednom od osnivača 1955. god. Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva (kasnijeg Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije), sada Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, čiji je predsednik, i osnivaču 1960. god., prvom i sadašnjem uredniku i saradniku našeg časopisa. *Predsedništvo Saveza, Izdavački savet i Uredivački odbor.*

Što se tiče civilne bolnice, reč je o zdanju koje je otvoreno za rad 1868. godine, za one prilike velebnog izgleda, podignutom u tadašnjoj Vidinskoj ulici, koje i danas postoji (sada je to ulica Džordža Vašingtona 19).

U pogledu lepote kao zgrade nije joj zaostajala ni Vojna bolnica, koja je bila sazidana pre nje, a počela sa radom 1849. godine. Ona se nalazila na Cvetnom trgu i kasnije je porušena, a na njenom mestu je izgrađena zgrada Treće muške gimnazije, koja i sada postoji (sada je to Njegoševa ulica 15).

Dr Vladan Dorđević se vratio sa specijalizacije hirurgije u zemlju i bio hirurg (operator) Vojne bolnice u Beogradu, u zvanju šefa hirurga. Bio je mlad i pun radnog poleta, što pokazuje ne samo ova kritički zamišljena knjižica, već i činjenica da je on 22.IV iste godine kada je objavio ovu knjižicu, osnovao sa još 15 beogradskih lekara Srpsko lekarsko društvo u Beogradu. Ovo Društvo, njegov časopis "Srpski arhiv za celokupno lekarstvo" koji je takođe tada osnovao V. Dorđević, i sam V. Dorđević, odigrali su veoma značajne uloge u razvoju sanitetske službe u Srbiji i Beogradu (rad na uvođenju modernih sanitetskih zakona i organizaciji javne civilne i vojne sanitetske službe, podizanje bolnica i apoteka u unutrašnjosti Srbije, organizovanje Crvenog krsta, osnivanje Medicinskog fakulteta, i dr.)

Prikazivanjem ove publikacije želimo s jedne strane da prikazemo stanje u Varoškoj i okružnoj bolnici u Beogradu, a s druge kritičko gledište V. Dorđevića na rad ove ustanove.

Ocenjujući da su izrazi koje je V. Dorđević upotrebio pri pisanju ovog osvrta veoma dobri, gledano i sa današnje naše medicinske terminologije i medicinskog jezika (sem nekih arhaičnih termina vezanih za ondašnji upotrebnii srpski jezik), trudićemo se da što više stavova i izlaganja V. Dorđevića prikazemo njegovim rečima.

Očigledno je da je V. Dorđević pišući ovu knjižicu imao namere da njom doprinese popravljanju stanja i načina rada bolnice, što dokazuje i posveta "Svim narodnim poslanicima i ministrima Nj. svetlosti za unutrašnja dela i vojsku". A to što je knjižica štampana, pokazuje da je iza njega postojao neko ko je štampanje omogućio, takođe sa željom da se doprinese poboljšanju načina lečenja žitelja Srbije, u prvom redu Beogradana.

Pre nego što pređe na opis i kritiku stanja i organizacije Varoške i okružne bolnice V. Dorđević daje uvod, u kome kaže:

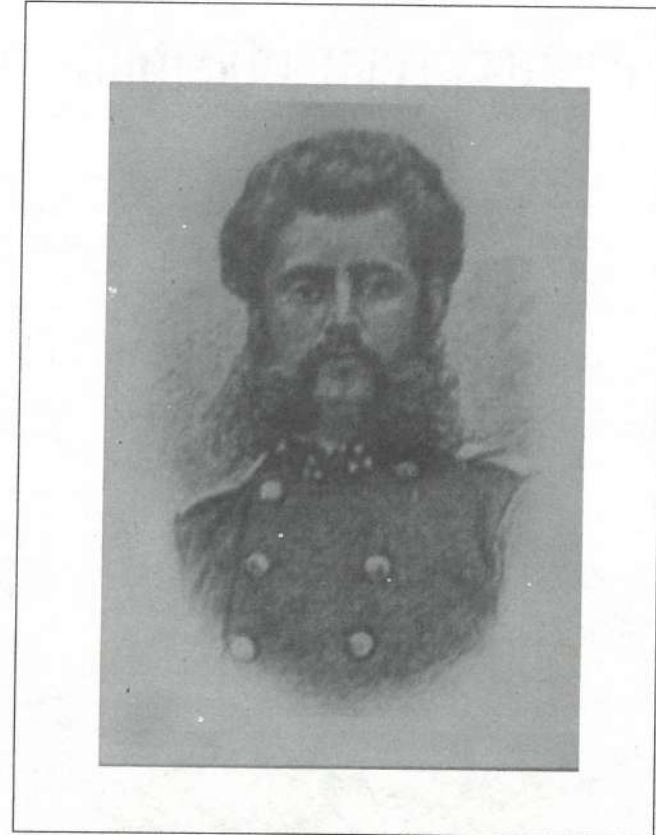
"U nas ni vojno-lekarska ni građansko-lekarska struka nije organizovana kako bi već moglo biti, jedno s toga, što Srbija uopšte ima još vrlo malo lekara, a drugo što se i oni, koji su u zemlji, upotrebljuju i raspoređuju tako, kako ne mogu koristiti celokupnim svojim znanjem i energijom".

Da bi učinio mogućim poređenje stanja u bolnicama sa stanjem kako bi trebalo da bude, on prvo navodi, kako kaže u kratkim crtama, načela prema kojima treba da se bolnice podižu, u devet tačaka i pasusa.

Potom postavlja pitanje:

"Ali pre nego što uporedimo naše današnje bolnice s onim što nauka ište, pravo je da pogledamo, je li se imalo od kud podizati i ustrojavati bolnice, koje bi potpuno odgovarale načelima suvremene nauke" smatrajući da "ni najbolja uprava saniteta ne može golih šaka ništa učiniti".

On objašnjava da od 1865. god., od kada je objavljen Zakon o podizanju i ustrojstvu bolnica, svaka poreska glava u Srbiji plaća po 4 groša u Okružni bolnički fond, za izdržavanje okružnih bolnica. Iznoséći veličinu kapitala koji je na ovaj način nastao u 19 okruga i varoši, za svaki pojedinačno, V. Dorđević utvrđuje sumu od 6 660

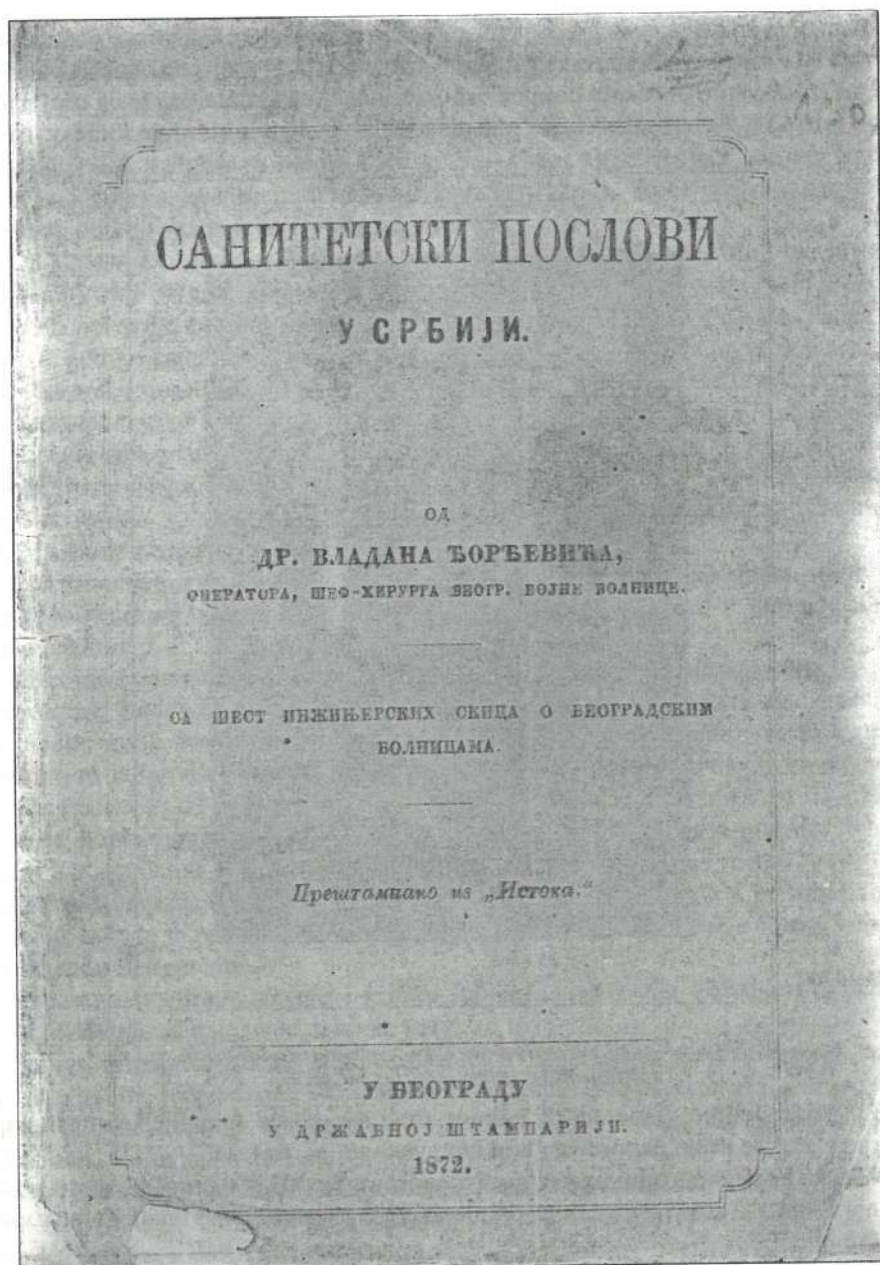
Slika br. 1. Dr Vladan Dorđević. Slika iz vremena oko 1872. god.
Zbirka Muzeja srpske medicine, inv. br. 97.

499 33 groša. Jedino Beogradska bolnica troši sav novac sakupljen sa teritorije Beograda dok je drugi deponovan kod Uprave fondova, pa tvrdi

"Taj se kapital ogromnom brzinom umnožava, jer 300 000 poreskih glava plaća godišnje 1 200 000 groša poreskih na bolnice, a to će reći da kod nas imaju bolnice vrlo zamašan budžet".

Što se tiče plata za lekare "dvadeset srezova izjavilo je da će s drage volje pored prireza bolničkog, izdržavati svaki još po jednog sreskog lekara, pa zaključuje "Dakle ima para. I to ima dosta para."

* Ona leči Beogradane, ali i sve gradane iz unutrašnjosti Srbije

Slika br. 2. "Sanitetski poslovi u Srbiji" dr V. Đorđevića. Štampano u Državnoj štampariji u Beogradu 1872. god. Biblioteka Muzeja srpske medicine, inv. br. 43. Originalna veličina

V. Đorđević potseća da je potrošeno "na zgradu Narodnog pozorišta, koja nije više stala od 12 000 dukata, dokle se za Građansku bolnicu platilo 25 000 dukata, a za

Beogradsku vojnu bolnicu 23 000 dukata" i "da je zgrada Beogradske (građanske) bolnice dva put onoliko plaćena, pošto bi se mogla saizdati."

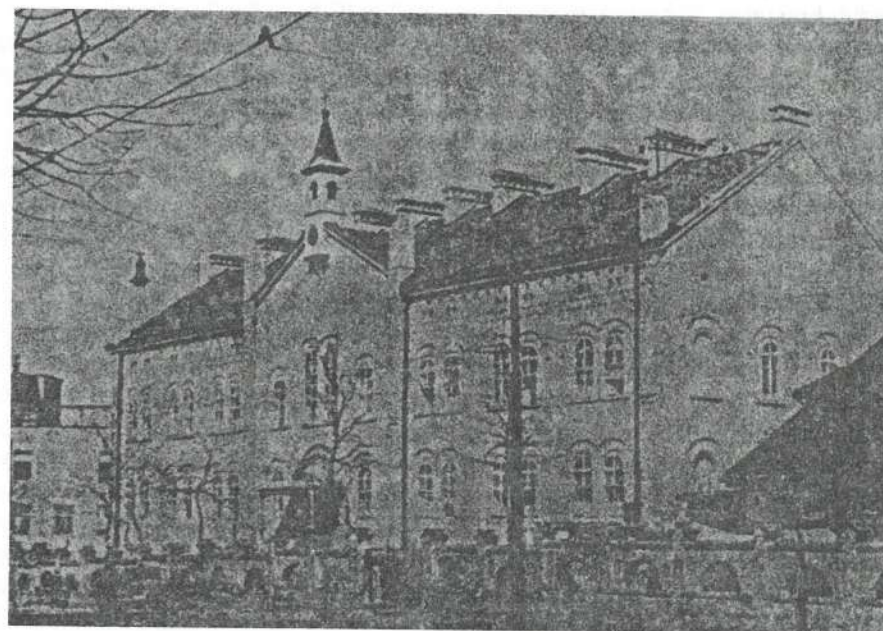
Konsultovao je nekoliko inženjera i preduzimača, pa iznosi sledeće činjenice:

"Po računu stručnih ljudi mogli bi dobiti za svaki okrug veliku bolnicu (120 kreveta) za 15 000 dukata. Trebalo bi nam još 15 bolnica (jer ih Beograd i Šabac imaju), to čini 6 300 000 groša. Ne bi dakle potrošili ni ceo kapital, a imali bi u svakom okrugu po jednu dobru bolnicu. Za onih 360 790 groša koji od kapitala pretiču, mogao bi se nabaviti potpun nameštaj i pribor ne samo za sve okružne bolnice, nego i pribor za pokretne bolnice, koje bi za vreme rata okružja izašiljala sa svojom narodnom vojskom".

V. Đorđević dalje proračunava i smatra da "Sa godišnjim budžetom od 1 200 000 groša moglo bi se izdržavati ne samo 18 upravitelja okružnih bolnica, nego i 62 sreska lekara, tako da bi svaka okružna bolnica imala po 2 lekara"... "Dakle ne bi za izdržavanje, i to tako sjajno izdržavanje, sviju okružnih bolnica, potrošili ni ceo budžet koji narod daje za tu celj... a da se ne udara ni jedna para većeg prireza na narod".

On konstatuje da nije radeno ni učinjeno kako treba, pa

"Ne samo da nema svaki srez svog lekara, ne samo da nema svaki okrug svoju bolnicu, nego imaju toliki okruzi, u kojima živi toliko stotina hiljada duša, iz kojih se toliki bolnički prirrez svake godine uzimlje, a u kojima nema evo već toliko vreme ni jedan lekar. Pa i ono nekoliko bolničica što je ustanovljeno po unutrašnjosti, ne samo

Slika br. 3. Zgrada Varoške i okružne bolnice u Beogradu, kasnije Opšte državne bolnice. Pod zaštitom je države kao značajan istorijski spomenik kulture. U njoj su sada smešteni Muzej srpske medicine i neke radne jedinice Srpskog lekarskog društva.

što je strpano mahom po malim kućama, koje su zidane za svaku drugu celj pre nego da u njima bude bolnica."

Bolnice su loše snabdevene krevetima, nameštajem i priborima, a nijedna, osim šabačke, nema svog lekara, nego lekarske poslove otpravljaju okružni, sreski ili varoški lekari, uz svoje redovne poslove, pa "im je lečenje bolesnika u okružnoj bolnici obično četvrta ili peta dužnost, koja im se za jednu platu tovari na leđa." A kad su oni odsutni, bolesnike u bolnici leči njegov pomoćnik "patron hirurgije, ili tako nešto", a ima okružnih bolnica u kojima nema pomoćnika ni patrona hirurgije, pa kad "otputuje doktor... onda leči njegova gospođa žena bolesnike u bolnici".

Opisujući stanje u bolnicama u unutrašnjosti, V. Đorđević piše i sledeće, opisujući po svojoj prilici Bolnicu u Kragujevcu:

"Prve dve godine imao sam priliku da obidem okružnu bolnicu u "drugoj prestonici" srpskoj. Direktor se ne nađe u njoj na ugovoreno vreme. Jedan od dvojice poslužitelja (jer na celu bolnicu imaju samo dva) bio je tako ljubazan da mi pokaže sniske, mračne, male sobe u kući...koja nikako ne pristaje za bolnicu, u toliko manje što ispred nje teče reka koja je pri svakoj bujici stavlja pod vodu. U tim sobicama video sam, osim ostalih čudesa nečistote i zabataljenosti, jednog bolesnika s razgnojavanjem kolenskog zglavka (Tumor albus) gde leži na svome čebetu. Zapitah "Za što ovaj bolesnik leži na patosu, a ne u krevetu? Eno, tamo imate prazan krevet." "Znaš gospodine", reče sluga, "g. upravitelj kaže da svaki čovek koji tu bolest ima mora na patosu ležati!" Sveta hirurgijo srpskih okružnih bolnica! U jednom malom vajatu ili saračani, sa majušnim prozorom kao na štali, nadoh jednu nagu ženu svu obasutu žučkastim krastama. Sobica je zaudarala, da mislim da bi se čak i svaki stari sluga iz sekcionica, koji je proveo po 20 godina među trulim leševima, morao trgnuti od vrata i zapušiti nos. Ja prikupih svu snagu za nekoliko trenutaka da vidim šta je, i nadoh da se ta žena bila upalila na vatri spavajući kraj nje, i da su je odmah doneli u bolnicu, gde je za nekoliko dana (zaboravio sam broj) bila zatvorena u toj saračani, i gde se nije ni kupala ni oblačila, niti joj je davano išta da previja na svoje rane koje zauzimahu najveći deo leđa, i sa kojih je curio gnoj mlazovima, ostavljajući za sobom ukorene tragove. Prozorčić na sobici nije se smeo otvarati "da žena ne nazebe", a držali su je nagu "da košulja ne vredi rane", kao da za te rane nikakvih zaštita nema!"

Evo šta V. Đorđević dalje piše o Beogradskoj bolnici:

"Za zemljište na kome je podignuta beogradska Varoška i okružna bolnica, govori se po Beogradu, da nije čvrsto, da nije pouzdano, da je zemlja nasipana, itd. To nije istina. Zemljište je bilo zdravo, kao što pokazuju najnovija kopanja na dvorištu bolnice, a što sada pucaju zidovi na levom krilu zdanja, i što bi zdanje propalo kad se ne bi skoro načinili kanali za odvlačenje tečnog izmeta. Tome je uzrok ovo: pod zdanjem se nalazi nekoliko dubokih jama (Senckgruben) za prohode (nužnike), za ledenicu, za vodu iz perionice, iz kujne, iz kupatila, za vodu iz deriza koji je iskopan u podrumima, itd. Ta voda, nagomilavajući se u tim jamama, i nemajući ni na koju stranu oduške, kvasi i rije zemlju po celom temelju bolnice, te je samo pitanje vremena kad bi propala cela ta skupocena zgrada, ako se za te silne vode i tečni izmet ne bi otvorili kanali. U opšte se vrlo raskošno prosipa voda ispod bolnice, jer onaj šmrk, koji je namešten pod pomenutim bunarom u podrumu, i koji je namenjen tome da puni veliki

gvozdeni rezervoar na tavanu, kako bi u svim prostorijama bolnice mogle biti slavine za vodu, ne vrše svoj posao kako valja, osobito ne zimi, jer bi gvozdeni rezervoar morao prsnuti, čim bi se voda u njemu smrzla. Do duše, tome bi se zlu moglo pomoći, kad bi se kroz rezervoar i oko rezervoara provele cevi sa vrućom parom, koja nikada ne bi dala da se smrzne, kao što sam to video uređeno u velikoj bolnici "Zum heiligen Geist" u Frankfurtu, i to bi se u beogradskoj bolnici moglo utoliko lakše učiniti, što u njenom podrumu i onako leži parna mahina sa 6 konjskih snaga, koja je nabavljena još ispočetka da parom greje hodnike i parno kupatilo bolnice. Ali da i ta parna mašina nije nikako proradila od kako je nameštena, za što, to bogovi znadu!"

Posle diskusije o tome šta je razlog da pucaju zidovi bolnice, i o raskvašenom zemljištu u podrumima i oko temelja zgrade, kao i potrebi da se pristupi rešavanju odvođenja otpadnih voda i materijala, V. Đorđević pristupa analizovanju drugih nepodobnih situacija u bolničkoj zgradi.

On počinje izlaganje i analizu od suterenskih prostorija, koje je i u prethodnom delu istraživao:

"Osim komore za parnu mašinu bez opredeljenja, i za letnji šmrk, imaju u suterenu još dve prostorije: 2 sobice za bolesne apsenike, ili za bolesnike pod nadzorom bilo rad kakve krivice, ili rad kakve duševne bolesti (!), sa 4 postelje i u jednoj prozorčić pod tavanom, a u drugoj 2 takva prozorčića, ali 5 postelja; do nje sobica za stražu, bez ikakvog prozora, samo vrata."

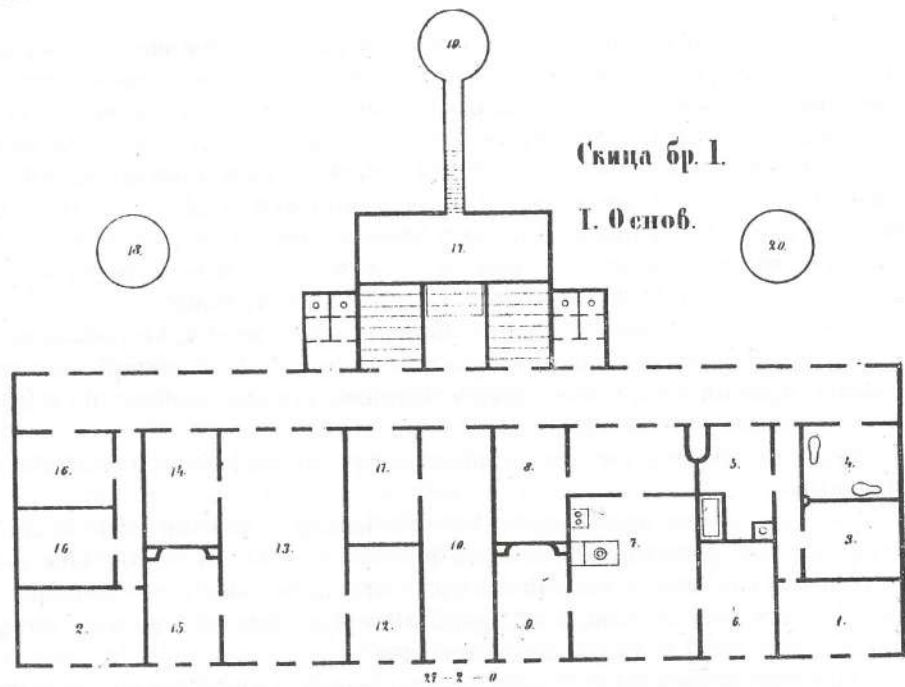
I sada ovde nastaje jedna stvarno humana, lekarska i sociološka analiza ovoga što je opisao:

"Vrlo bi zanimljivo bilo, kad bi se moglo znati, da li su bile pobude sudske ili sanitetske, koje su bolesnim apsenicima, i ljudima što su pod sumnjom duševnih bolesti, odredile ovako male, mračne i vlažne ciglom patosane sobe, kojima je tri četvrtine od celokupne visine ispod zemlje? Da li to zahteva pravda, ili se bolesti kod krivaca i sumanutih leče naročito vlagom i tamom?... Pa da vidite, te sobice se ne upotrebljuju samo za apsenike i sumanute, nego i za svakog drugog bolesnika, čim su sve sobe pri zemlji i na prvom spratu napunjene, kao što se to desilo u decembru 1871. godine, kada ono beše 125 bolesnika!

Dalje ima u suterenu: 3 magacinića za bolesničke haljine, perionica i oko nje 2 sobe za pralju i za rolju, sobe za starudije i za stvari koje su zaostale od onih koji su umrli u bolnici, a nisu imali nigde nikoga svog, podrum za drva, kuhinja, soba za kuvara, za pokućara, soba za kuhinjski pribor, prohod, najzad lednica.

Što je najoriginalnije i kupatilo je pod zemljom, a ne blizu bolesničkih soba, i to u njemu imaju samo tri kade, na 40 raznostrukih bolesnika po jednu. Za bolesnike sa kužnim bolestima nema ništa zasebno. Svi bez razlike moraju da idu u podrum da se kupaju. Među tim, baš i ako bude lekar kod mnogih bolesnika i često naređivao kupanje, to neće praviti nikakvih smetnji, jer bolničara je i onako malo, a oni moraju vodu čabrovima dovlačiti za kupanje.

U donjem spratu bolnice (reč je o visokom prizemlju) imaju 4 velike i 2 male sobe; osim toga 2 kancelarije i vrlo veličanstven ulazak u bolnicu (na mesto tog ulaska mogla je biti povelika bolesnička sala, da je ulazak načinjen s hodnikove strane). Umesto stepenica ovakvih kakve su sada, mogle su biti i dovoljno široke stepenice za

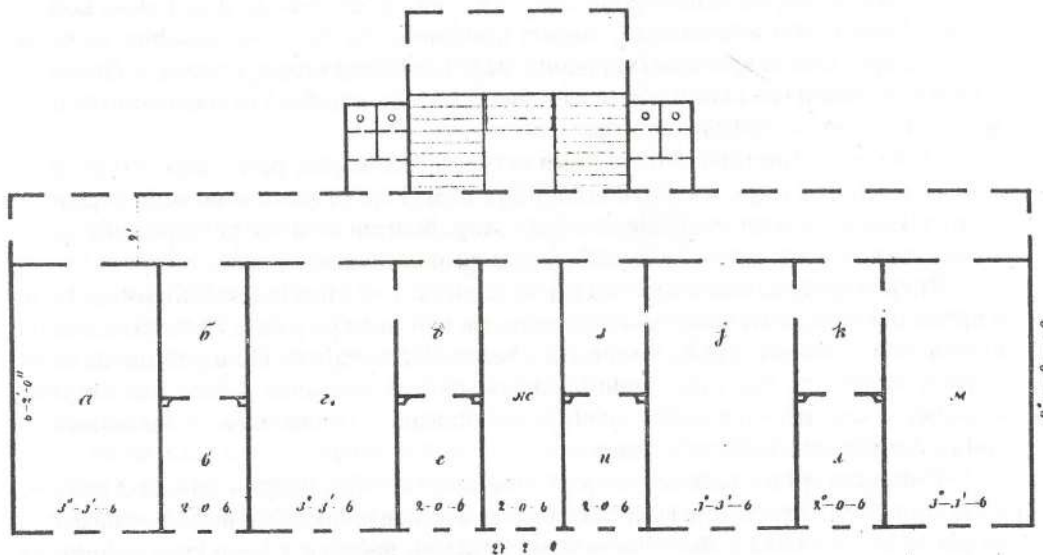

Скица бр. I.

I. Основ.

Скица бр. II и бр. III.

II. При земљи и III. Први Бој.

Slike br. 4 i 5. Planovi zgrade Varoške i okružne bolnice u Beogradu i raspored prostorija sa opisom upotrebe. Iz knjige "Sanitetski poslovi u Srbiji" dr V. Đorđevića iz 1872. god.

БЕОГРАДСКА ВАРОШКА И ОКРУЖНА БОЛНИЦА.

Скица бр. I.

Основ зграде.

- 1, 2. Собике за болеснике под надзором, арестанте или сумануте,
3. Соба за стражу.
4. Купатило.
5. Соба за парну машину и шмре.
6. Соба за куvara.
7. Кухиња.
8. Соба за покућара.
9. Соба за кух. прибор и викуталија.
10. Подрум за дрва.
11. Сушионица.
12. Соба за рољу.
13. Перјоница.
14. Соба за прљаве рубине.
15. Соба за прање.
16. Магацинџи за болесничке ствари.
17. Степени.
- 18.)
- 19.) Јаме за воду и нечист.
- 20.)

Скица бр. II. и III.

оставају уједно зграду како је распоређена при земљи и на горњем спрату:

a,)	велике болесничке собе.
г,)	
ј,)	
ш,)	
в,)	мале болесничке собе на I спрату.
е,)	
п,)	
л,)	
е,)	при земљи канцеларије.
п,)	
ж,)	при земљи улазак, а на I-ом спрату трапезарија.
з,)	
б,)	предсобља у којима болничари и нудиље спавају.
д,)	
к,)	

gornji boj, i još dve bolesničke sale. Svega dakle potrošeno je na arhitektonski ukras zdanja 3 bolesničke sale po 12 kreveta, što čini 36 kreveta manje nego što se moglo imati za iste pare, a to nije sve jedno kad zbog lepote ulaska i stepenica moramo da se zadovoljimo sa prostorom za 120 kreveta, a mogla bi imati prostor za 156 kreveta.

Na gornjem boju (I spratu) imaju 4 velike, 4 male sobe i 1 pusta trpezarija (?). Svega dakle ima za ležanje bolesnika 8 velikih soba i 6 sobica."

Zatim V. Đorđević navodi rezultate svojih sopstvenih merenja soba i njihove veličine u kubičnim stopama vazduha u njima, što on smatra da je nedovoljno za pravilno provetranje:

"Na svakoj velikoj sobi imaju samo 2 prozora. Pa kako je u svim velikim sobama smešteno po 12 bolesničkih postelja, to dolazi na svakih 6 postelja samo 1 prozor, a na svaku postelju samo 895 kubičnih stopa vazduha....Ono istina ima znamenitih autora koji kažu da je dovoljno 450-540 kubičnih stopa vazduha na 1 postelju, samo ako je ventilacija dobro udešena, samo ako se vazduh pokvaren u bolesničkoj sobi može brzo i potpuno da obnavlja."

V. Đorđević nastavlja izlaganje, pretpostavljajući da će možda neki Beogradanin tvrditi da bolnica svakako ima dobru ventilaciju, jer "Dva su inženjera maksuz šiljana u Beč da nauče kako je u Braunovom porodilištu udešena ventilacija, pa su je posle i u našoj bolnici namestili." Međutim "beogradska bolnica nema nikakve ventilacije onda kada bi joj najviše trebala, u zagušljive žarke letnje dane."

Potom V. Đorđević analizuje način pružanja lekarske pomoći i nege u bolnici za "120 bolesnika što se koje kako mogu zgurati u sadašnju zgradu", koja je ustvari najbolja bolnica u našoj državi, u kojoj bi trebalo da rade brojni lekari specijalisti.

"Beogradska bolnica ima samo 1 lekara za 120 bolesnika, jer onaj rođovani g. nelekar, koji je sada pomoćnik suviše je star, baš i kad bi imao nužnu stručno-lekarsku sposobnost, da bi mogao biti u stvari išta više od pisara kojima se diktiraju recepti. Taj 1 lekar bolnice ne stanuje u njoj, nego dolazi samo jutrom i večerom na vizitu, i kad ga zbog kakvog opasnog bolesnika zovnu. Ima bolesti koje ubijaju čoveka kao grom brzo, ali koje su takve prirode, da se isti čovek može spasti ako je lekar odmah pri ruci, i ako ume vladati nožem. Kao primer navodim: krvoliptenje iz kakve povećane arterije, ili n. pr. Oedema glottidis ". Pomoćnik "ako je vrlo razborit čovek on neće sam ništa pacovati, nego će odmah poslati kola po lekara." Ali, ko zna koliko daleko i gde lekar stanuje u gradu, i da li je kod kuće? Dok lekara pronadu i dovedu "Dotle oni ljudi u bolnici mogu rahat i tri puta umreti."

Što se tiče lekara, upravitelja bolnice, on je malo plaćen, i "ne zaraduje više od 600 talira plate (godišnje)". Sem toga, on je "činovnik sa dužnostima bez prava", prema onom kako je njegov rad regulisan paragrafom 17. Zakona o bolnicama. Lekar u su prema tekstu ovog zakona regulisane samo disciplinske odgovornosti, a ne i obaveze države, u slučaju njegovog razboljevanja i smrti, prema njegovoj ženi i deci. V. Đorđević se pita šta će biti tada sa lekarevom porodicom i odmah sarkastično odgovara:

"Oni će se hraniti – slavnom uspomenom da im je hranitelj umro žrtvujući se za bolesnu sirotinju."

Što se tiče lekara, lekar mora "svaki dan, ako je bolnica puna, da perkutira i auskultira jedno 40-60 bolesnika i da za svakog naredi šta i kako treba da uzimlje od lekova; mora da razvije, opere i na novo previje toliko isto hirurških bolesnika, a za to će mu trebati najmanje 3 sahata, ako ima među njima i takvih sa složeno-prelomljenim kostima, sa amputiranim rukama i nogama, sa reseciranim zglovcima, sa velikim izgoretinama, ili velikim truležnim ranama; on mora da leči sumanute dok im sudovi ne izreku presude da su doista pomeli pameću; on mora da vrši operacije, koje samo onaj može pouzdano raditi koji se specijalno i neprestano time bavi, n. pr. operacije na očima, plastične operacije na licu itd. On mora svagda to sam svojeručno da radi, i mora po varoši bogoraditi kod kolega da mu budu asistenti pri operacijama, jer od njegovog pomoćnika sa 280 talira godišnje ne može se ni zahtevati da mu bude onakav asistent koji bi u svakom trenutku bio kadar nastaviti operaciju.

Pa ne samo da taj lekar mora biti za 600 talira godišnje univerzalni denije, koji je u svakoj grani razgranate medicine i hirurgije tako čvrst kao onaj koji se samo pojedinom granom bavi, koliko mu pretekne od administrativnih poslova, jer on prima i zavodi sve novce, on vodi dnevnik, on sačinjava račune, nadgleda ekonomiju, on je upravo i lekar i administrator." Takav rad bi bio težak, misli V. Đorđević, i u bolnicama u kojima bi lekar upravitelj imao samostalno pravo na raspolaganje budžetom dodeljenim materijalnim sredstvima, a kamo li, kako je u nas, gde za svaku nabavku skuplju od 500 groša "mora da je opširno razloži starateljima bolnice, koji su lajci to jest nestručni ljudi za to, da bi od njih dobio dobro mnjenje, da ga zatim sprovede Upravi varoši Beograda, koja to šalje ministru unutrašnjih dela, jer ovaj tek ima pravo da odobri ili da ne odobri ono što lekar drži da je potrebno bolnici u nekoj izvesnoj prilici." Ovaj problem oko dobijanja saglasnosti za nabavke je posebno težak u nas, jer nam je administracija troma i nedovoljno efikasna.

Veliki problem je i apoteka odnosno lekovi. V. Đorđeviću je poznato da lekar upravitelj bolnice kao kvalifikovano i nadležno lice već poodavno moli da se u bolnici otvori apoteka. Nabavka lekova je regulisana na sledeći način:

"On lekar će prepisivati one lekove na račun bolnice koji su u Farmakopeji vojenoj sa učinjenim dodatkom označeni. Osim ovih lekova, ako bi bilo nužno imati drugih lekova iz privatnih apoteka, uzimaće se bez odobrenja samo u slučajevima ni malo odlaganje ne trpećim, a inače se lekovi iz privatnih apoteka uzimati ne mogu dok Uprava varoši Beograda umesnost predloga ne uvidi i odobrenje izda." V. Đorđević ovaj način nabavljanja lekova osuđuje sledećim komentarom "Dakle, nije dosta što je samo jedan lekar na toliko bolesnika, i ne samo da se najveći deo njegovog vremena troši na nelekarske poslove, nego mu se zabranjuje da leči po najboljem znanju i savesti, dok policija ne odobri predlog!"

"Kod nas se šteti gde štednja škodi javnom zdravlju", piše dalje V. Đorđević, komentarišući činjenicu što nema dovoljno angažovanih lekara u bolnici. Ali, pita se on, zašto bolnica nema "bar dovoljno bolničara i nudilja? To je bar personal koji se jevtino može nabaviti i lako dobro vaspitati". Prema stvarnom stanju u "bolnici ima svega 4 bolničara, 4 nudilje i 1 berberin kao starešina. Na svakog bolničara i nudilju dolazi po 15 bolesnika, da ih neprestano poslužuje, pere, presvlači, previja, premešta s jednog kreveta na drugi, da im donosi jelo, da im daje lekove svaki sahat ili po sahata,

kako bude naredio lekar, ili da im svaki čas menja ledene obloge čim se ugrelu, ili da obnavlja led u bešikama čim se rastopi, da im vuče vodu za kupanje u sobu i iz sobe da nosi da se prospe...neprestano. Jer ako su i ti ljudi od mesa a ne od čelika, pa ako i oni budu imali tu slabost da bar naizmenice jedu i spavaju, onda dolazi na svakog bolničara i nudilju po 30 bolesnika". V. Đorđević ovde napominje da u Vojnoj bolnici na po 5 bolesnika dolazi na svakog 1 bolničar, i to školovan, što nije slučaj sa osobljem u civilnoj bolnici, pa ironično primećuje "Što bi mi u varoškoj bolnici otvarali školu za građanske bolničare? Samo da trošimo pare koje se onako krasno množe kod Uprave fondova!"

"A kakvi su prohodi (nužnici) u varoškoj bolnici? Sigurno su po najnovijoj Kolišonovoj sistemi, ili su kanali provedeni ispod zemlje čak do blizu Dunava? Sigurno je svaki prohod odvojen podaleko od glavne bolničke zgrade i sastavljen s njome naročitim hodnikom, kako ne bi prohod kvario još više i onako nečist vazduh u bolesničkim sobama? Ah, ne, prohodi su u hodnicima, vrata su njihova i na gornjem i na donjem spratu sasvim preko puta od bolesničkih soba, tako da kad su obadvoja vrata dese otvorena, onda bolesnici mogu osetiti kako miriše vazduh do na dno jame bez oduške, jer za prohode su iskopane prosto velike rupe. Pa kad se već nije moglo ni za 25 000 dukata načiniti nešto kanala bar za tu nečist, ono zašto nisu na prohodima načinjena dupla vrata, da su jedna zatvorena, kad se druga otvaraju? Majkoviću, ta to bar ne bi mnogo iznelo za 4 bolesnička prohoda!"

Na kraju ovog kritičkog osvrta na stanje i rad bolnice, V. Đorđević se osvrće na nemedicinsko osoblje bolnice:

"Pobrajanje personala za administraciju i naročito za ekonomiju (domovodstvo) tako velike kuće neće nas mnogo umoriti, jer beogradska bolnica ima: samo 1 ekonom i 1 pisara nadničara. Ovaj se luksuz tek u poslednje vreme zaveo. Ako još spomenem. 1 kuvara, 2 pralje, 1 pokućara i 1 kočijaša, onda sam pobrojao ceo personal naše najuređenije i najveće bolnice u zemlji".

Što se tiče čistoće, očigledno je da V. Đorđević tu nema primedaba, navodeći kratko:

"Imam samo da dodam da svi zidovi u bolnici blješte od najbeljeg kreča, koje je ne samo spasonosno za bolesničke oči, nego i za njihove bele džigerice (pluća)", najavljujući svoju bojznost kakvo će stanje biti kasnije.

Zaključak analize V. Đorđevića je sledeći:

"Dakle, beogradska Varoška i okružna bolnica na raskvašenoj, od silne vode vlažnoj zemlji, ima malo prostora za bolesnike, tako da na svakoga dolazi suviše malo svetlosti i vazduha; ventilacija ne valja, jer ne radi onda kad je najpotrebnija; ima suviše malo lekarske pomoći; administracija joj je nepotpuna i vrlo troma; nema svoje apoteke, nego joj je šta više ograničeno lečenje policajnim nadzorom; nema dovoljno bolničarskog personala; prohodi ne valjaju; zidovi nisu namazani masnom bojom ni s jednog hvata od patosa. Toliko mahna, a samo jedna jedina lepa strana: kuća je vrlo lepa za oko, ima veličanstvene kapije i stepenice!"

Nije nam razumljivo, s obzirom da je reč o V. Đorđeviću, hirurški obrazovanom, zašto nije razmotrio stanje operacijske sale, previjališta, porodilišta, ambulante, opremljenost potrebnim instrumentima, pa i kvalitet i mogućnosti hirurškog rada.

Kritički pogled V. Đorđevića na rad i stanje u beogradskoj Vojnoj bolnici, koje on takođe iznosi u ovoj publikaciji, izneli smo u jednom drugom napisu.

Ovde ćemo, na kraju, da ukažemo na jednu činjenicu, koju ne treba da previdimo. Knjižica se završava izveštajem V. Đorđevića, da mu nadležne vlasti nisu odobrile otvaranje jedne privatne bolnice.

Da li je on stanje i rad civilne i vojne bolnice u Beogradu ocenio pre donošenja odluke da sâm otvori privatnu bolnicu, pa se zbog toga odlučio na svoju inicijativu, ili je kritički njegov stav posledica činjenice što mu nije bilo dozvoljeno da realizuje svoju zamisao, neznamo.

LITERATURA:

- ¹ Đorđević V., *Sanitetski poslovi u Srbiji*, Državna štamparija, Beograd, 1872, 1-31. - ² Đorđević S., *Osvrt i kritički stav dr V. Đorđevića na rad Vojne bolnice u Beogradu 1872. godine* (u štampi). - ³ Đorđević S., *Pokušaj otvaranja jedne privatne bolnice u Beogradu 1872. godine* (u štampi). - ⁴ Đorđević S., *Analiza i kritički osvrt dr Vladana Đorđevića 1872. godine na raniji rad sanitetske službe* (u štampi). - ⁵ Đorđević S., *Istorija Opšte državne bolnice u Beogradu* (rukopis).

Slobodan P. DJORDJEVIĆ

Société scientifique d'histoire de la culture de santé de Serbie, Beograd

ATTITUDE CRITIQUE ET APERCU DU DR. VLADAN DJORDJEVIĆ DE L'ACTIVITE DE L'HOPITAL MUNICIPAL ET DEPARTEMENTAL A BEOGRAD EN 1872

Les mots-clés: L'histoire de la culture de santé de Serbie; Le Dr. Vladan Djordjević; L'Hôpital municipale et départementale de Beograd

Dans le livre "L'affaires sanitaires en Serbie" publié en 1872 par le Dr. V. Djordjević comme le chirurgien et chef du Département du chirurgie de l'Hôpital militaire à Beograd, avec une critique très sévère il parle concernant le travail et les défauts dans l'Hôpital municipal et départemental. Cet hôpital plus tard a pris caractère de l'Hôpital central et général de Serbie et il a joué un rôle très important dans le développement et l'évolution de la culture de santé de Beograd et de Serbie.

L'auteur donne en détails l'évaluation et la critique du Dr. Djordjević.

L'activité du Dr. Djordjević a été très large.

Le Dr. Djordjević a créé à Beograd en 1872. la Société médicale Serbe et même sa publication "Archives serbes de médecine générale".

Le Dr. Djordjević, la Société et son journal "Archives ..." ont joué l'importante rôle à l'introduction en vie les données contemporaines de la science médicale à Serbie et même à la fondation de la Faculté de médecine de Beograd.

Le Dr. Djordjević, antérieurement l'assistant du célèbre Prof. Billoth, a été le fondateur de la chirurgie moderne en Serbie.

Il a été le créateur de législation sanitaire moderne civile et militaire en Serbie, le fondateur de l'Organisation du Croix Rouge Serbe et les autres organisations et institutions médicales.

(Rad je primljen u Uredništvu 11. VI 1991. god.)